

Belgium romjai

VISSZHANG - LVI. évfolyam, 14. szám, 2012. április 6.

Kemény Istvánverse, a *Holmi* tavaly februári számában megjelent *Búcsúlevél*, mint mondani szokás, „nagyot szólt”. A reakciók a Kemény által annyira kedvelt ABBA kontra Boney M ősmítosz mentén osztályozhatók: tavasszal kezdett telni a születésnap fiók a You Tube-on (kemény49), s ott nem akárkí, hanem egy valódi sztár, a jelenlegi magyar irodalmi mezőny egyik legelismertebb alakja, Bartis Attila olvasta fel a verset. Pipafüst, elgondolkozó, olykor skandalásba révülő, mégis szikár, férfias és koncentrált előadás – a Kemény-kultusz beavatottjai számára Björn és Benny egy alakba olvadt, mint egy álombeli nagy visszatérőkoncert ráadásszámban. Aztán jött a válasz, valamikor nyár elején, Térey János *Magyar közönye*, „Kemény István Búcsúlevelére” – Bobby Farrell álszakállas Raszputyin-alakja sejlett fel, ahogy borzongtatóan belereszeli a mikrofonba: „hunger for power...” Minden adva lett volna ahhoz, hogy a fan clubok tagjai, rokonszenveik szerint megoszolva, a szövegekre vessék magukat. Ám ez csak igen visszafogottan történt meg. Pontosabban más történt: az *ÉS*-ben nagy ívű kritikai vita bontakozott ki a politikai költészetéről (hogy van-e, kell-e, legyen-e, milyen legyen, ha lesz) [Előzmények: Bán Zoltán András–Radnóti Sándor: *A magyar politikai költészetéről*, *ÉS*, 2011/46., nov. 18., Térey János: *Kedves Sándor és Zoltán*, *ÉS*, 2011/47., nov. 25., Elek Tibor: *A létező magyar politikai költészetéről*, *ÉS*, 2011/48., dec. 2., Nyilas Atilla: *Hozzászólás a Búcsúlevélhez*, *ÉS*, 2011/49., dec. 9., Bazsányi Sándor: *Hogy itt mi megy, nagymama – az alázúduló vörösiszapban...*, *ÉS*, 2012/1., jan. 6., Kálmán C. György: *A politikai olvasásról*, *ÉS*, 2012/2., jan. 13., Bárány Tibor: *Miért nincs magyar politikai költészet, ha egyszer van?*, *ÉS*, 2012/5., febr. 3., Margócsy István: *Hányféle velszi bárdok?*, *ÉS*, 2012/7. febr. 17., Schein Gábor: *Welcome to Egypt*, *ÉS*, 2012/9., márc. 2., László Emese: *A politikai költészet Janus-arca*, *ÉS*, 2012/10., márc. 9., Vári György: *Micsoda a politika?*, *ÉS*, 2012/12., márc. 23. – a szerk.], miközben maga a *Búcsúlevél* – eltekintve talán két komolyabb megszólalástól (Nagy Gergelyétől és Grecsó Krisztiánétól) – érdemi reflexiót nem kapott, és megkezdődött egyfajta fű alatti devalválódás. A vitaindító levélváltásban még a „nagyszerű” (Radnóti Sándor) és a „gáncsolhatatlan” (Bán Zoltán András) jelzők jutottak neki, ma viszont szinte egyöntetű a vélemény, hogy a Kemény-életmű „kevésbé szerencsés” darabjáról, sarkosabban: gyenge versről van szó. Magam a Szatyor Bárban rendezett vitaesten („Versre magyar, hí a haza”, márc. 8.) értesültem a hírről; ez volt talán az egyetlen pont, amelyben a különböző ízlésű és pártállású résztvevők majdnem mind egyetértettek. Akkor nem tiltakoztam, másfelé is ment a beszélgetés; a vita a vitázó felekről szeret szólni. Nekem utólag mégis a versről volna hozzáfűznivalóm.

Először a szubjektív élmény, az első olvasásé. A balassis cím. *Valedicit patriae* – a magyar irodalom talán legcsináltabb álbúcsúja: „Ti pedig, szerzettem átkozott sok versek, / Búnál kik egyebet nekem nem nyertetek, / Tűzben mind fejenként égjete, vesszete”. Dehogyan vesztek; az édes hazájánál (meg a még édesebb Júliánál, ó!) talán csak ezeket szerette jobban. Aztán az ősi nyolcas ropogása: „Édes hazám, szerettelek (...) Amíg élek, úton leszek”. Hát persze, a másik átverős álbúcsúvers, *Sípja régi babonának*: „Határ-szélén botot vágok, / Vérem többé sohse issza / Veszett népem veszett földje: / Sohse nézek többet vissza.” Az utolsó sorba belemerevedik a nyak, csak visszanézés van. Nincs más, úgy maradunk. Erős politikai gesztus. A legjobb Ady-vers, ami Ady halála után született, Spiró *Jönnekje*, azt nem lehet felülmúlni, de ez a *Búcsúlevél* is ott lesz valahol a dobogó környékén, gondoltam, és kajánul vártam az *ad litteram* (félre)értelmező hivatkozásokat. (Jöttek.)

Aztán lassan mégis elbizonytalanodtam. Kemény szövegének perlokúciója nyitott, nem adja meg az értelmezés koordináta-pontjait – legalábbis az aktuálpolitikaiakat nem. Bazsányi Sándor teljes joggal vitatta el tőle a szorosabb értelemben vett „politikai vers” minősítést. Már Arany László, a tárgyról készült

klasszikus dolgozat szerzője (A magyar politika költészetéről, 1873) észrevételezte: annak ellenére, hogy a magyar költészet uralkodó érzelme „a hazafias bánat ömledézése”, tulajdonképpen politikai tárgyú költészetünk jószerével nincs is. („A művelt világot beharsogó koreszméknek a mi költészetünkben ritkán és kevés visszhangja van”). Ő figyelt fel elsőként a magyar politikai líra betegesen alluzív jellegére is: az eredetileg cenzurális kényszer hozta képes beszéd mérgező hatása, „a metaforák és allegóriák gazdag virágzásnak indulnak, s végre az elfátyolozott homály annyira divatba jön, hogy azóta sem bírt tőle költészetünk megszabadulni, mióta semmi sem gátolná, hogy érzelmeit nyíltan hirdesse”.

Kemény az Arany László által fojtónak érzett allegória-katafalk legerősebb darabját, a szülő-anyát veszi célba. Érzésem szerint a *Búcsúlevél* azért nem nevezi nevükön a „problémákat”, mert az illokúcióra akarja irányítani a figyelmet, arra, amit a versben (és nem a vers által) csinál: búcsúzik. Búcsúzik, de nem a hazától, hanem az „Édes hazától”, egy toposztól, s vele egy egész poétikai hagyományrendtől is, a hazát-hogyan-szeretés Balassitól Adyig (és tovább) majdnem töretlen szabályaitól. Édes hazám? Igenanyám. Az anyától szabadulni élet-halál kérdése („belehalok, ha / most téged el nem hagylak”).

Legjobb módja a történetmondás, az ironikus (tragikusan ironikus, nem gúnyolódó!) konfabulálás: az Anya életre kel, allegóriából metonímiává lesz, *tényleg* ő szült bennünket, de előregszik, el is butul, ápolni sem hagyja magát, meggonoszodik – és időnk fogytán lassan fel kell derítenünk az *igazi* történetet: sosem szeretett bennünket, legfeljebb színlelte. Egy csendes You Tube-fiók a kontempláció ideális helye. Nekem Bartis felolvasásáról A *nyugalom* is eszembe jutott; hogy jogosan-e, annak végiggondolása most messzire vezetne. Inkább egy másik kanyar, nagyobb ívben, de könnyebb lesz visszaérni belőle.

A jelenség, amit Arany László felemlít, nem tipikusan magyar fenomén. A vallásháborúban megrokkant Európa közepén (bizony-bizony, Belgiumban!) egyszer már csúcsra járt a késő humanista hazaszeretés több mint indokolt fájdalma. Az orvosságot a sztoikus gondolkodás kínálta – ám igencsak fájdalmas gyógyulást helyezett kilátásba. Justus Lipsius *Állhatatosságról* írott műve (1589) az első újkori európai szöveg, amely módszeres kritika alá veszi a pátria-metaforák seregét. Közülük is első renden a *communis matert*. A haza nem szül, nem nevel, nem táplál, következésképpen a hozzá való viszony (a hazaszeretet) nem definiálható a szülőknek (vagy az Istennek!) kijáró *pietas* kategóriájával, legföljebb a *caritasszal* vagy az *amorr*al. Ám az efféle szeretet, éppúgy mint a többi érzelem (*passio*), a ráció kontrollja alatt tartható. Sőt, tartandó. *Caritas in patriam temperanda est*. A hazaszeretetet mérsékelni kell. A tanítás botrányosnak tűnt, pedig csak a metafora elkötelező erejét, a kritikátlan ragaszkodást számolta fel. A jó polgár értelemmel ragaszkodik a hazához.

Kemény ősi nyolccsal „csengettyűző” strófája szándékosan bicsaklik: „A *fejemben* szólal majd meg, ha csengetsz”. Ott, és nem a szívemben, mert azt „használni akarom”. Másra, életre, szerelemre. A *Búcsúlevél* gesztusa: a felnőtté válás fájdalmas gesztusa – hamisítatlanul sztoikus gesztus. Négy évszázaddal Lipsius (s több mint három és félszáz évvel a korabeli magyar fordítása) után ideje volt, mondhatnám, de felesleges az ironia. A legnagyobbak, Kölcsey, vagy a Kemény-versben megidézett Arany („Nem az vagyok, ki voltam egykor”) mindig is tudták a leckét, ha nem a belga Lipsiusból, akkor Ciceróból (*De legibus*), Senecából (*Consolatio ad Helviam matrem*). Hogy Kemény honnan tanulta, azt nem találgatnám, de Belgium, a régi fényét-gazdagságát elvesztett álombeli Belgium, valamiért már korábban is eszébe jutott, magával és velünk, többi belgával együtt, esetleg éppen a hazaszeretés mikéntje miatt. Az *élőbeszéd* záróversében fel is sorolja a lehetőségeket: „Az első érzés a szánalom volt / – mégiscsak gaz nőtt ki Belgiumból – / a második lett a kíváncsiság, hogy / minek is éltem a fénykorában, / a harmadik, hogy pusztuljon, / ami menthetetlen – / és a negyedik volt menteni / a menthetőt. / Itt állok most tehát, / és tudom, amit tudok: / fölösleges fények nincsenek, / és célszerűek a romok.” Ami maradt, az maradjon, magunkat romboljuk, ha tovább pusztítunk.

A *Búcsúlevél* talán nem „gáncsolhatatlan”, talán nem „nagyszerű” (és talán nem is a szó elvárt értelmében politikai), de mindenképpen fontos vers. Megvan benne az a poétikai innováció, a hagyományba beleállás és a hagyomány átrendezésének együttes gesztusa, amit a kritikai vita joggal kér számon az igazi

költészetén (politikain vagy bármilyenén.) A kritikai vitáról magáról pedig az a véleményem, hogy Vári Györgynek igaza lehet, a valódi tét az, hogy „*megérthessünk valamit arról, micsoda a politika*”. De talán a kritika is tanulhatna a költőktől: például abban, hogy saját „célszerű romjaira” is reflektáljon, ha már egyszer politikai lírát vár el (szeretne kapni?) tőlük. Nem Horváth Márton lobogójára, még csak nem is Lukács György triászára gondolok. Inkább arra, hogy a konkrét politikai problémák pontos kimondásának követelménye, meglehet, jogos igény, de a jó és a rossz, a barát és az ellenség közötti döntés imperatívusza, az eminensen *politikai* kategóriájának számonkérése mögött olyan árnyak is felsejlenek, mint Carl Schmitté. És az csak az egyik kérdés, hogy ez mennyire vállalható „rom”, mennyiben kompatibilis a vitát kezdeményezők liberális demokrata meggyőződésével. A másik ez esetben legalább olyan fontos: a költő mint költő hivatott-e az ilyen kérdések eldöntésére? A költő, „aki természetszerűleg népszerűsége is tör, [és] a létező társadalmi renddel ujjat húzva is kegyhajhászója lehet a tömeg ellenzékiességének”. (Kosztolányi: *Író és bátorság – válasz Móricz Zsigmondnak*, 1932.) A sztoikus szkepszis szerintem időszzerű. „A politikai vers muzeális műfaj”, mondta Petri is, nem kisebb adag szkepszissel. Kemény versét mindennek érzem, csak nem muzeálisnak – de ha ez igaz, akkor talán jogos a következtetés is: a hazaszeretet nem politikai kérdés.